

עין שרוחן: אתר מתקופת הברזל הא' בנחל בשור

דן גזית

מדרון הגבעה, המשתפל לדרום, פולס לפני הבנייה על-ידי מילוי של אדמה פריכה כהה, ובה מעט רסיסי פחם, אבנים קטנות שרופות, חרסים מפוייחים וכתמי אפר. בדרום האתר הגיע עובי המילוי ל-0.70 מ' וסמוך לקיר W1 – ל-0.35 מ'. בצפון-מערב נתחם המילוי על ידי שניים, ולעתים שלושה, נדבכים של חלוקי נחל גדולים, המהווים את בסיס הדיפון של קיר W1. הנדבך העליון של הבסיס הזה רחב משאר הנדבכים ושימש בחלקו מסד לקיר הלבנים. קיר הלבנים נשתמר לגובה של שלושה נדבכים, כ-0.40 מ', ולפן הצפוני-מערבי שלו יש כאמור דיפון של חלוקי נחל, שנבנה בזווית של 80 מעלות. רוחב קיר הלבנים 0.55-0.60 מ' (שלוש לבנים) והוא בנוי בקפידה (מידת לבנה 0.17-0.20 x 0.21 x 0.10 מ').

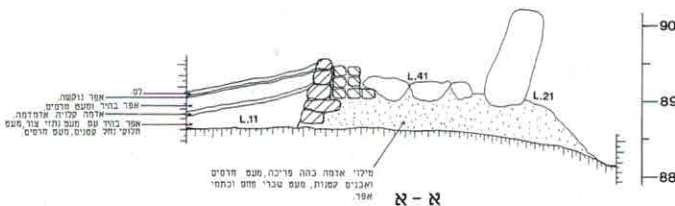
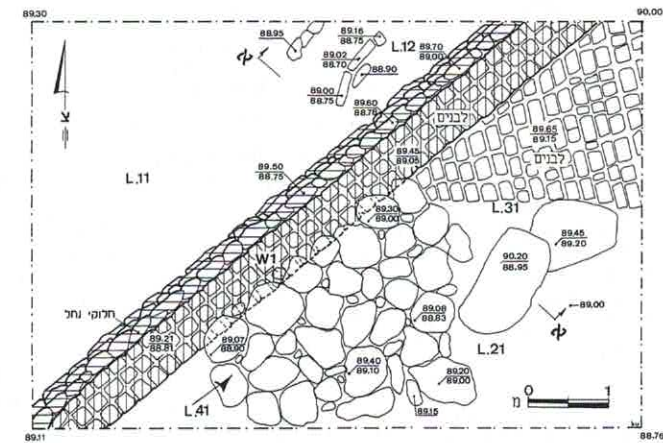
אל הפן הדרומי-מזרחי של הקיר הוצמד מדרום משטח לבנים (L.31) הבנוי ברישול מנדבכים

אתר עין שרוחן מצוי בראש שלוחת לס צרה באיזור הבתרונות של נחל בשור, בגדתו המזרחית של הנחל, כ-15 מ' מעל פני אפיקו כיום (נ"צ 10135/07685). כ-600 מ' מערבה משם, על הגדה המערבית של הנחל, נישא תל אל-פארעה דרום (איור 1). נראה שמקור המים העיקרי לאתר היה 'גב שרוחן', שיש בו מים כל ימות השנה. הגב מצוי לרגלי האתר, באפיק נחל בשור.

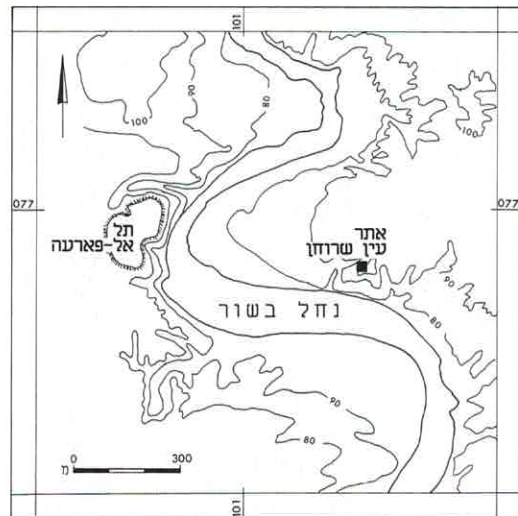
בעת גילוי האתר בלטו חלק מן השרידים מעל פני השטח; סביבם, על פני שטח של כ-1500 מ"ר, היו פזורים חרסים רבים שעיקרם מתקופת הברזל הא'. נוסף לשברי כלי החרס מתקופת הברזל הא' נתגלו על פני השטח חרסים בודדים מתקופת הברונזה התיכונה ב', תקופת הברונזה המאוחרת ב', התקופה הרומית וחרסים בני זמננו¹.

החפירה

נחפר שטח של 37.5 מ"ר, ונחשף בו קטע של מתקן (תוכנית 1) המורכב מקיר לבנים מדופן חלוקי נחל גדולים (W1); תשתית אבן (L.41); אבן גדולה ניצבת (L.21); ומשטח לבנים (L.31).

תוכנית 1. עין שרוחן: תוכנית וחתך של השרידים.

איור 1. מפת איזור הבתרונות של נחל בשור.

X-XII, אשדוד XIII, תל שרע VIII, חצר צאלים I, תל באר שבע VIII-IX, תל משוש II-III, תל אסדר III) אך לא מזרחה להם. על סמך הקרבה הטיפולוגית למכלול משני השלבים המאוחרים של שכבה VIII בתל שרע (אליעזר אורן, בעל-פה) ייתכן שניתן לצמצם את הטווח הכרונולוגי הזה למחצית השנייה של המאה הי"א לפסה"נ.

איור 2. מגופת אבן ונטיפת אבן.

איור 3.

מס'	כלי	סל	לוקוס	הערות
1	קעריית	311	31	
2	קעריית	-	11	
3	קעריית	-	21	
4	קעריית	-	פני שטח	
5	קעריית	-	פני שטח	
6	קעריית	-	21	חיפוי אדום
7	קעריית	113	11	
8	קעריית	-		חיפוי אדום
9	קעריית	411	41	
10	קעריית	111	11	
11	קעריית	311	31	
12	קעריית	411	41	
13	קעריית	211	21	צבע אדום על השפה
14	קעריית	311	31	
15	קעריית	-	פני שטח	חיפוי אדום
16	קערה	-	פרוק מחיצה	
17	קערה	-	פני שטח	
18	קערה	-	פני שטח	
19	קערה	411	41	שורת נקבים מתחת לשפה
20	קדרה	-	21	
21	קדרה	-	פני שטח	
22	קדרה	-	פני שטח	
23	קדרה	211	21	
24	קדרה	-	פני שטח	
25	קדרה	-	פני שטח	

אחדים ובכללם גם שברי לבנים. מידות הלבנים במשטח הזה זהות למידותיהן בקיר W1. לכל הלבנים במשטח ובקיר גוון אדמדם, ונראה שנצפרו בטמפרטורה גבוהה.

לאחר בניית קיר W1 נחתם המילוי שבעברו הדרומי-מזרחי בשכבת אבנים גדולות (L.41), שביניהן אבנים קטנות יותר המונחות על צידן הצר וכן חרסים מעטים, בעיקר שברי גוף של קנקנים. האבנים מונחות ללא הקפדה, ונראה שהן מהוות תשתית לרצפה כלשהי. התשתית נשתמרה עד למרחק של כ-2.50 מ' מקיר W1; קצה המתקן באיזור זה נסחף במדרון. בעת הנחת שכבת האבנים נפגע קיר הלבנים W1 בכמה נקודות.

ממזרח לתשתית האבנים ניצבת, על צידה הצר, אבן מלבנית גדולה (0.50 x 0.50 x 1.40 מ') עשויה סלע קונגלומרט (L.21). נראה שהאבן הועלתה במאמץ רב מאפיק הנחל (משקלה למעלה מ-650 ק"ג). האבן מעוגנת היטב בחומר לבנים, שבינו לבין תשתית האבנים שממערב נותר מרווח. מצפון-מערב לבסיס האבן נתגלה שקע ובו אפר דשן. על פני אבני התשתית הסמוכות לאבן הניצבת יש שכבת אפר בהיר שעוביה 2-3 ס"מ, ובתוכה שברי חרס מעטים.

מצפון-מערב לקיר W1, עד למרחק של כ-3 מ' ממנו (גבול החפירה), נחשפו מתחת לכיסוי הלס שכבות אפר נטויות וקעורות מעט, הנסמכות אל הקיר, ובתוכן חרסים בודדים (L.11). עיקר השכבות הוא אפר בהיר - כנראה תוצאה של שריפת עשבים ושיחים. מאחר שעל אבני הדיפון של קיר W1 לא ניכרים סימני שריפה סביר להניח שמקורו של האפר בעברו האחר של הקיר. מתחת לשכבות האפר נתגלו שלוש לבנים (L.12); מידות שתי הלבנים הארוכות 0.20 x 0.40 x 0.10 מ', שייתכן שהיוו חלק ממתקן. כמטר אחד צפונית-מערבית לקיר W1, על קרקע בתולה, נחשפה שורת חלוקי-נחל המקבילה לקיר.

הממצאים

הממצאים בחפירה היו מעטים ודלים: מגופת אבן ונטיפת אבן (איור 2) וכן שברים קטנים של כלי חרס (איורים 3, 4), בעיקר שברי גוף. בגלל דלות הממצא בחפירה עצמה, צורפו ללוח איורים של חרסים שנמצאו על פני השטח.

שברי כלי החרס שייכים לקבוצות קיראמיות הרווחות בתקופת הברזל הא', בעיקר באתרי פלשת ובקעת באר שבע (תל ציפור I, תל קסילה

סיכום

ייתכן אם כן כי מדובר כאן במכלול הקשור בתעשיית מתכת, ששימש את תושביו של תל אל-פארעה הסמוך.

מיקומו של המתקן, בראש שלוחה הפרוזה לרוחות המערב התדירות (שנוצלו לליבווי האש) ומזרחית לתל (כדי להרחיק את העשן מהיישוב), מצביע על נסיון בחרשות מתכת שנרכש כנראה בפלשת, משם הגיעה אוכלוסיית חבל הבשור התחתון בתקופת הברזל הא' (ואן ביק תשל"ז; גזית וגופנא תשנ"ג: 17-18; Gophna and Singer-Avitz 1984:130).

אתר עין שרוחן, שהיה כנראה אתר פרוז, מצטרף לשורת אתרי הפרוזות מתקופת הברזל הא' הידועים לנו במערב הנגב (גופנא תשכ"ג; תשכ"ד; תשכ"ו; Gophna and Singer-Avitz 1984; 1992).

השרידים שנחשפו בעין שרוחן מהווים חלק ממתקן שמהותו איננה ברורה. מרכיבים שונים במתקן מזכירים במידת מה כבשנים מתקופת הברזל הא' שנתגלו באתרים פלשתיים – בתל ג'מה (שכבה JK-GH, Petrie 1928: Pl. 6) ובתל קסילה (שכבות X-XI – מייזלר תשי"א: 51-52); קיר לבנים (אולי חלק מ"תעלת ליבווי"), תשתית עמוקה הכוללת חומר בערה, ומפלס אבנים לא-רגולרי שעליו הוצבו אולי מתקני ההתכה. יש לציין כי על פני המדרון שמדרום למתקן נלקטו שברי חרס עבים, עשויים ביד בטכניקת הגדילים; ייתכן שאלה שברי תנורים או כלי התכה.

הערות

צוחר, וילדי בית הספר היסודי בקיבוץ גבולות, ובסיוע המועצה האזורית אשכול (הרשאה מס' 1377; ור' גזית תשמ"ה). את המדידות והצילומים ביצע המחבר. הממצאים צוירו על ידי יוסף קפליאן, טלי קרינקין-פביאן ויוכבד קסבי.

1 האתר נתגלה על-ידי המחבר באביב 1982, במהלך סקר "מפת אורים", מטעם האגודה לסקר ארכיאולוגי של ישראל (אתר מס' 75, מס' רישום 10-07/16/11). האתר נחפר במשך מספר ימים בקיץ 1985 ובקיץ 1986, בעזרת נערי כיתות ט' בבית הספר האזורי "הבשור" שבמרכז

ביבליוגרפיה

ואן ביק ג' תשל"ז. תל גמה. חדשות ארכיאולוגיות נט"ס, עמ' 44.

מייזלר ב' תשי"א. החפירות בתל קסילה. ארץ ישראל א, עמ' 45-71.

Gophna R. and Singer-Avitz L. 1984. Iron Age I Settlements to the West of Tel Beer Sheba. In Herzog Z. *Beer Sheba II: The Early Iron Age Settlements*. Tel Aviv. Pp. 125-131.

Petrie W.M.F. 1928. *Gerar*. London.

גופנא ר' תשכ"ג. חצרים בנגב הצפוני. ידיעות כז, עמ' 173-180.

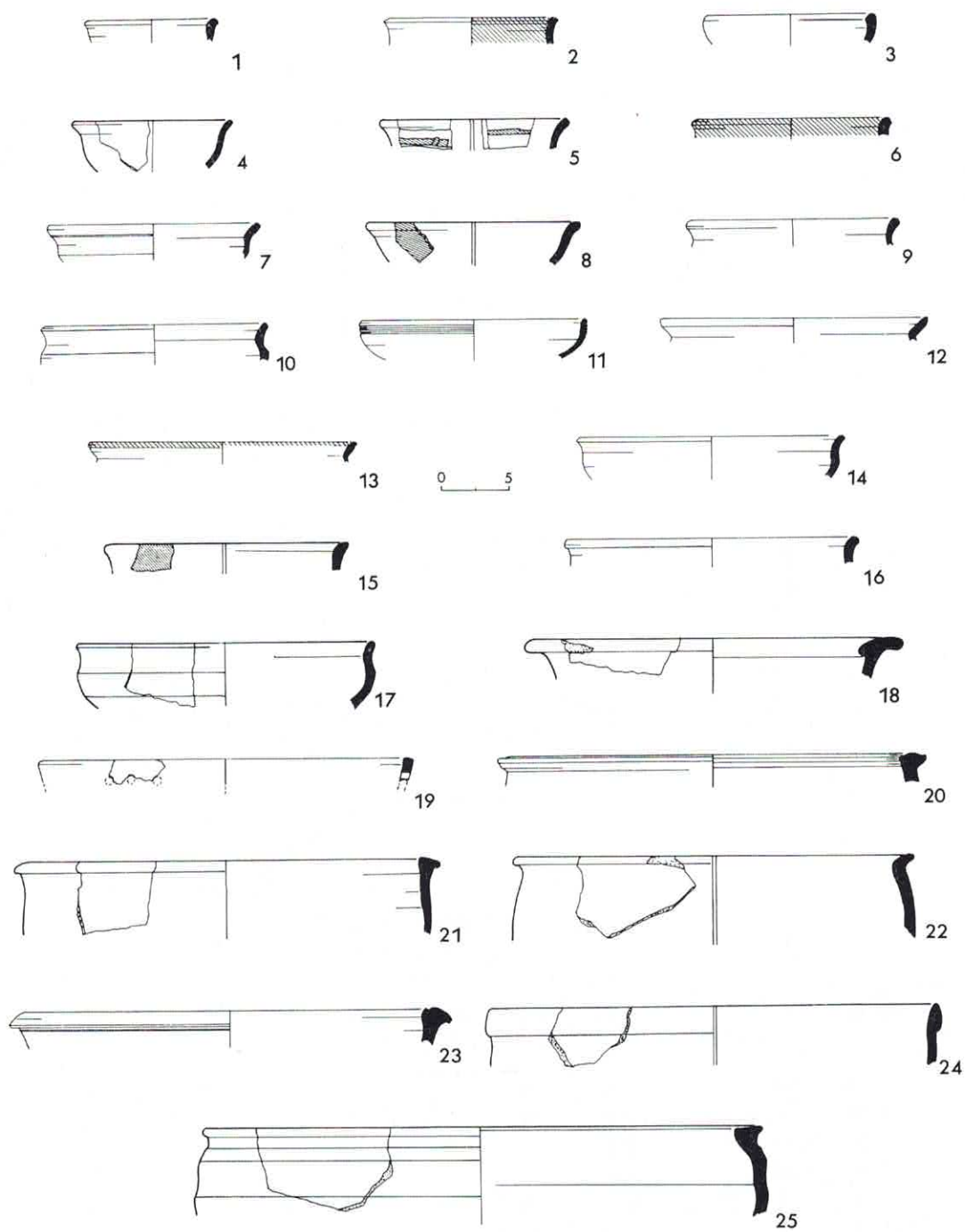
גופנא ר' תשכ"ד. אתרים מתקופת הברזל בין באר-שבע ותל אל-פארעה. ידיעות כח, עמ' 236-246.

גופנא ר' תשכ"ו. "חצרים" בדרום פלשת בתקופת הברזל א'. עתיקות ג, עמ' 44-51.

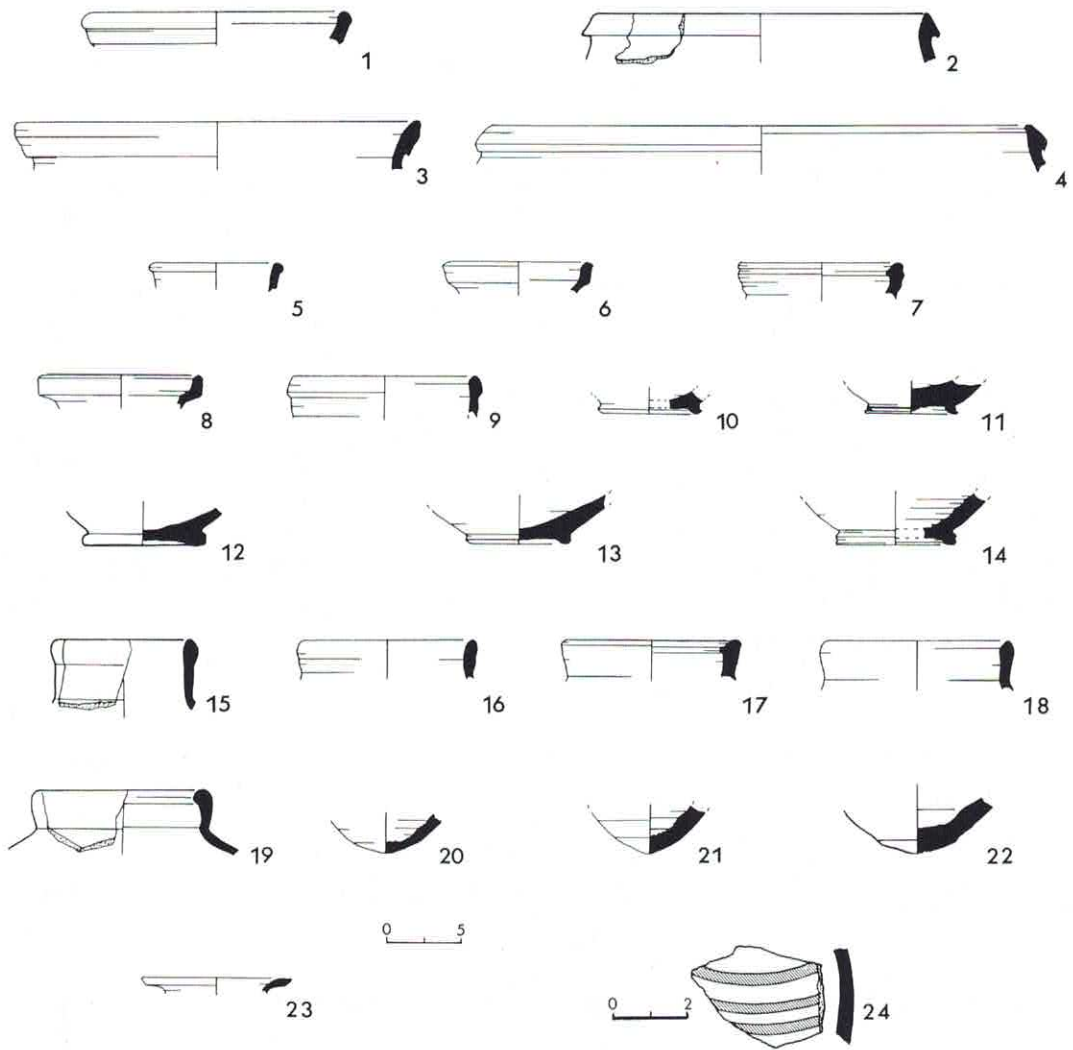
גופנא ר' 1992. "חצרים" ליד תל אל-פארעה. אנציקלופדיה חדשה לחפירות 4. עמ' 1296.

גזית ד' תשמ"ה. עין שרוחן. חדשות ארכיאולוגיות פז, עמ' 44-45.

גזית ד' וגופנא ר' תשנ"ג. יישוב פרוזות מתקופת הברונזה המאוחרת באתר גרר ה': מימצאי סקר. עתיקות 22, עמ' 15-19.

איור 3. שבדי כלי חרס מן החפירה ומפני השטח.

איור 4. שברי כלי חרס מן החפירה ומפני השטח.

איור 4.

לוקוס	סל	כלי	מס'	לוקוס	סל	כלי	מס'
11	-	קדרה	13	11	112	סיר בישול	1
11	112	פך	14	פני שטח	-	סיר בישול	2
פני שטח	-	קנקן	15	21	211	סיר בישול	3
21	-	קנקן	16	31	311	סיר בישול	4
11	111	קנקן	17	41	411	פך	5
11	-	קנקן	18	10	-	פך	6
פני שטח	-	קנקן	19	21	211	פך	7
31	311	בסיס קנקן	20	פירוק מציצה	-	פך	8
11	111	בסיס קנקן	21	11	-	פך	9
פני שטח	-	בסיס קנקן	22	11	-	פך	10
21	211	בר	23	11	111	פך	11
פני שטח	-	חרס מעוטר	24	פני שטח	-	פך	12